

SİYASAL YOZLAŞMA OLGUSU VE SİYASETİN FİNANSMANI ARASINDAKİ İLİŞKİYE GENEL BİR BAKIŞ

Ayfer DAĞDELEN*

ÖZ

Siyasal yozlaşma olgusu, modern öncesi dönemde siyasal ahlak kavramının bakış açısıyla değerlendirilmiş; yönetenlerin meşruiyetini Tanrıdan, ilahi güçten aldıkları bu dönemde siyasal ahlak da Tanrısal ahlak anlayışı çerçevesinde temellendirilmiştir. Bu anlamda siyasal ahlakı bozan davranış ve eylemler siyasal yozlaşma olarak adlandırılmıştır. Yöneten-yönetilen ilişkisinde yönetenlerin erdemli ve adil olmaları siyasal ahlak için iki önemli koşul olarak kabul edilmiş; siyasal ahlakın ilk ihlalleri olarak da siyasi iftira ve yalancılık gösterilmiştir. Modern döneme geçişle birlikte, yöneten-yönetilen ilişkisindeki değişime, siyasal yapının işleyişindeki farklılaşmaya bağlı olarak siyasal ahlak ve siyasal yozlaşma kavramları değişmiş ve içerik olarak genişlemiştir. Siyasal yozlaşma kavramının içerik olarak genişlemesine neden olan etken, siyasal alanın genişlemesi ve siyasal aktörlerin artmasıdır. Özellikle, siyasal partilerin siyasal yaşam içinde temel öge olmaları ve siyasal partiler arasındaki siyasal iktidar yarışı siyaset yapma yöntemlerini de değiştirmiştir. Siyaset, propaganda ve inandırma yöntemlerinin yoğun olarak kullanıldığı bir alan olmuştur. Bu çok yönlü ilişki biçiminin kullandığı en önemli araç paradır. Siyasal partilerin seçim kampanyaları ve parti harcamaları için gerekli olan parayı elde etme ve kullanma biçimlerinden doğan ihlaller önemli siyasal yozlaşma nedeni olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle siyasetin finansmanı, yönetim ve sürdürülebilir kalkınma gibi konuları da içine alacak biçimde toplumsal ve siyasal sonuçları olan bir olgudur. Bu çalışma, siyasetin finansmanını siyasal yozlaşma olgusuna olumsuz etkileri açısından ele almakta ve bu olumsuz etkileri önleyecek yöntemleri de değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal ahlak, siyasal yozlaşma, siyasetin finansmanı.

JEL Kodu: H83

AN OVERVIEW TO THE RELATION BETWEEN THE FACT OF POLITICAL CORRUPTION AND POLITICAL FINANCING

ABSTRACT

The fact of political corruption was evaluated with the perspective of the political ethics in the pre-modern period; in this period when the rulers received the legality from God, from the divine power, political ethics was also founded within the intelligence of the scope of deity ethics. In this sense, the behavior and actions depraving the political ethics were named as political corruption. At the relation of ruler and ruled one, being the rulers virtuous and equitable was accepted as the two important conditions for the political ethics, and political slander and lying were shown as the first infringements of the political ethics. Through entering into the modern period, the change at the relation of ruler and ruled one, political ethics and the political corruption concepts changed depending on the differentiation in the operation of the political structure, and they expanded as content. The factor causing the political corruption concept to extend as content is the political field's extending and the political actors increasing. Especially, the political parties being the basic factor in the political living and the political power competition amongst the political parties has also changed their methods to do politics. Politics has been a field where the methods of propaganda and persuasion are intensively used. The most important means that this style of multilateral relation uses is money. The infringements caused through providing the necessary money for the election campaigns of the political parties and their party expenses and by the style of usage have been evaluated as the important reason for the political corruption. Therefore, it is a political fact which has got social and political results also including the subjects like political financing, governance and sustainable development. This study deals with the political financing in terms of its effects to the political corruption, and also evaluates the methods that will prevent these negative effects.

Key Words: Political ethics, political corruption, political financing.

Journal of Economic Literature (JEL): H83

---

* Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, ayferdagdelen@yahoo.com

GİRİŞ

Devlet yönetiminde ahlak, adaletli ve faziletli bir toplumsal yaşamın vazgeçilmezi ve bütün devlet politikalarının da dayanağıdır. Yönetim olgusunun, dolayısıyla devlet olgusunun ilk ortaya çıktığı dönemlerden bu yana yönetimlerin ve yöneticilerin eylemlerini biçimlendiren ve sınırlandıran ölçütler ahlaki değerler olmuştur. Devlet yönetiminde demokratik parlamenter dizge, devleti oluşturan üç temel erkin, yasama, yürütme ve yargının bağlı olacağı ahlaki kuralların düzenlenmesini, yaptırımlara bağlanarak uygulanmasını gerektirmektedir. Yönetimin ve/veya siyasetin ahlakiliği bu düzenlemelere ve yaptırımlara uygun davranmakla ölçülmekte; bu düzenlemelere ve yaptırımlara uymamanın oluşturduğu sonuçlar siyasal yozlaşma olarak nitelenmektedir. Bu noktada, siyasetin yozlaşması, siyasal yozlaşma olgusunun varlığı demokrasinin de yozlaşması anlamına gelmektedir.

Demokratik dizgenin devamlılığını sağlayan önemli bir öge olan siyasal partilerin, etkinliklerinin yasal düzenlemeye tabi olması da demokratik dizgenin devamlılığını sağlayan temel etkidir. Siyasal iktidarı elde etme sürecinde siyasal partilerin finansal kaynağa daha çok ihtiyaç duymaları, siyasal partilerin özellikle gelir-gider hesapları konusunda yasa koyucular tarafından belli düzenlemelerle sınırlandırılmalarını gerektirmiştir. Bu düzenlemeler, siyasetin finansmanı sürecinde oluşan siyasal yozlaşma olgusunu önlemenin de bir yoludur. Bu anlamda, çalışmada siyasal yozlaşma ve siyasetin finansmanı arasındaki ilişkiyi daha iyi ortaya koyabilmek adına ilk bölümde siyasal yozlaşmanın kavramsal ve tarihsel gelişimi açıklanmış ve modern döneme özgü olan siyasetin finansmanının neden olduğu siyasal yozlaşma türleri anlatılmıştır. İkinci bölümde ise, siyasetin finansmanı kavramı siyasi partiler bağlamında ele alınmış; bu alana ait dünyadaki ve Türkiye'deki düzenlemeler incelenmiş; bu düzenlemelere yönelik ve siyasal yozlaşmayı önlemek adına daha iyi sonuç verebilmesini sağlayacak değişiklik önerilerine de yer verilmiştir.

1. SİYASAL YOZLAŞMA OLGUSU

Siyasal yozlaşma kavramı, siyaset bilimi literatüründe, siyasetçiler ve kamuoyu tarafından çok kullanılan bir kavram değildir. Daha çok tercih edilen kavram rüşvet ve yolsuzluk veya sadece yolsuzluk kavramıdır. Ancak, siyasal yozlaşma yolsuzluk kavramını da içine alan çok daha geniş bir anlama sahiptir. Çünkü, yolsuzluk (corruption) siyasal nitelikli yozlaşmaların birkaç türüne (rüşvet, zimmet ve adam kayırmacılık gibi) verilen bir isimdir (Aktan, 2001:51-52).

1.1. SİYASAL AHLAK VE SİYASAL YOZLAŞMA İLİŞKİSİ

Ahlak, Arapça bir kavram olup, "huy" anlamına gelen "hulk" kelimesinin çoğuludur. Ahlak, genel olarak toplum içinde oluşmuş örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu sisteme denir (Akyüz, 2009: 96).

Ahlak üç temel kaynağa dayanmaktadır: Tanrı-aşkınılık, toplum ve birey. Tanrısal ahlak anlayışı, somut olgulara dayanmayan ve inancın egemen olduğu mutlak ve evrensel kuralların varlığını kabul eder. Ahlakı toplumsal yapı kavramıyla açıklayan anlayış, ahlakı, toplum yaşamında bazı fonksiyonları destekleyen ve tamamlayan kurallar bütünü olarak tanımlar. Bu bağlamda, ahlak mutlak ve evrensel kurallar bütünü olarak açıklanamaz. Ahlakı bireye dayandırarak açıklayan anlayışta ise, bireylere ilişkin gözlemler sonucunda elde edilen genel tutum ve davranışlar kurallaştırılmıştır. Dolayısıyla, bireysel tutum ve davranışlardaki çeşitlilik ahlaki kurallardaki çeşitliliği de beraberinde getirmiştir.

Bu dönüşümü ve gelişimi siyasi düşünce alanındaki gelişmeyle açıklamak olasıdır. Siyasi düşünce dinamikleri, "İlahi akla ve ebedi hukuka" uygunluğun koşullarında zenginleşti. İnsanoğlunun yaratıcı zeka, üretici akıl ve adil hiyerarşi kademelerinde olgunlaşarak güç kazandı. Bu olgunlaşma, ahlak değerlerini önce ilahi tanımlarda değerlendirdi ve sonra medeni dünya düzeni içinde insani erdemlere dönüştürdü. Bu gelişimin somut örneklerinde varlığını kanıtladı. Bu kanıtlamada en ilgi çeken nitelik "siyaset ve ahlak" ilişkisi oldu (Karakoyunlu, 1997:200).

Siyasal düşüncenin başlangıcında, siyaset ve ahlak arasındaki ilişki, siyaset biliminin başlangıç aşaması olan siyaset felsefesinin doğasına uygun olarak, olması gerekenin belirlenmesi biçiminde ele alınmıştır. Bu dönemde ve bu anlayış çerçevesinde, siyaset ve ahlak ilişkisinde iki farklı bakış açısı geliştirilmiştir. Siyasete ahlak açısından bakan ve değerlendiren görüşe göre, önemli olan insan için siyasetin ne olduğunun ve bu siyaseti iyiyi gerçekleştirmek için ne yapılması gerektiğinin belirlenmesidir. Ahlakla siyaset açısından bakan görüş ise, iyi insan yaşamının, ancak iyi bir toplumsal ve siyaset örgütlenme içinde olacağını savunmaktadır. Erdemli bir toplum, erdemli bir siyaset yönetim, adil bir hukuk düzeni mutlu bir kişisel, bireysel yaşam için zorunludur. Bu görüşü savunanların başında Platon ve Aristoteles gelmektedir (Arslan, 1998:154).

Siyaseti ve ahlakı birbirinden ayırmayan Platon siyaset düzeninin temelini yöneticilerin erdemine bağlamıştır. İnsanlar arasındaki anlaşmazlığın nedeni saydığı bireyciliği reddederek, bencilliğe, gurura, para hırsına karşı savaşmak gerektiğine inanmıştır (Göze, 1995:37). Ayrıca Platon, siyaset ve ahlakı erdemli ve mutlu bir hayat için gerekli olan kuralların bilgisi olarak kabul etmiş ve değerlendirmiştir. Platon'a göre, ahlaki doğrular insanların arzu ve eğilimlerinden bağımsız nesnel varlıklara karşılık gelen nesnel doğrulardır. Böylece, Platon ahlaklılığın temelini bilginin oluşturduğu sonucuna ulaşır. Ancak, Platon iyinin bilgisine herkesin aynı ölçüde sahip olmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla, bazı insanlar diğerlerinden daha çok entelektüel yeteneğe sahiptir. Platon, entelektüel yeteneğin ahlaki yeteneğin temeli olduğunu söylemiş; ahlaki yetenekten de siyaset yeteneğe ulaşarak, iyi bir siyaset yönetim ve bu yönetimi elinde tutacak iyi yöneticileri her şeyin temeli olarak görmüştür. Bu durum, Platon'u siyasi seçkinlik ve/veya aristokratik yönetim düşüncesine götürmüştür. Platon'a göre ya yöneticilerin filozof ya da filozofların yönetici olması gerekmektedir (Arslan, 1998:135).

Siyaset felsefesinden siyaset bilimine geçiş döneminde, siyaset ve ahlak ilişkisi varolanın belirlenmesi olarak gelişmiştir. Bu bağlamda, siyaset ve ahlak ilişkisinin olumsuz yönleri ön plana çıkmıştır. Siyasal iktidarın özünde bir kötülük olduğu, siyaset iktidara sahip olanın bunu başkalarını boyunduruk altına almak için, kişisel ve zümresel yararlar sağlamak için kullandığı öne sürülmektedir (Daver, 1993:19). Hatta, siyasetin kurlsız güçler mücadelesi olduğu düşüncesi de kabul görmüştür. Bu anlamda, amaca ulaşmak için her aracın meşru olduğunu savunan arivizmin en önemli temsilcisi Machiavelli'dir. Machiavelli İtalya'da başarıya ulaşmak için her yola, her araca başvuru olan siyaset gerçeği yalnız kavramakla kalmamış, bu gerçeği olduğu gibi benimsemiştir (Şenel, 1995:307). Ancak, Machiavelli' in arivizm anlayışını, döneminin amaca ulaşmak için her aracı mubah kabul eden politikacıları ayıran önemli bir fark vardı; Machiavelli'in düşünce dizgesinin belli bir ahlaki boyutu bulunmaktaydı. Machiavelli arivizmi, İtalyan birliğinin sağlanması gibi yüksek bir amaç adına savunuyordu; oysa döneminin politikacıları kendi başarıları ve kişisel çıkarları için ya da belli ailelerin, kentlerin çıkarları için uğraşıyorlardı. Dolayısıyla, Machiavelli'in düşünce dizgesinde, genel çıkarlar söz konusu olduğunda gayri meşru bir aracın kullanılması meşru olarak kabul edilmekteydi.

Siyaset felsefesi ve siyaset düşünceler alanında geliştirilen bu iki yaklaşımın siyaset yaşamına yansımaları da iki biçimde olmuştur. Yönetimler, siyaseti bu iki yaklaşım doğrultusunda yorumlamış ve uygulamaya geçirmişlerdir: Birinci yaklaşım, ahlaki söylemi reddederek, siyaseti kurlsız güçler ilişkisi olarak kabul eden yaklaşımdır. İkincisi ise, siyaseti herkes için ve her zeminde geçerli olacak ve değişmeyecek ahlaki kurallar çerçevesinde yürütülecek bir süreç olarak kabul eden yaklaşımdır. Modern dönemde, modern yönetimlerin, yani yönetim biçimlerini demokrasinin ilkeleri ve hukuk kurallarına uygun olarak oluşturan yönetimlerin benimsedikleri yol da bu ikinci yaklaşım olmuştur. Dolayısıyla, modern dönemin özelliklerine uygun olarak geliştirilen bir kavram olan siyaset ahlak gibi, bu siyaset ahlaka uygun olmayan durumları anlatmak adına kullanılan siyaset

yozaşma da bu dönemin özelliklerine uygun bir kavramdır. Siyasal yozaşma kavramının tanımlanması da bu döneme özgü siyasal ahlak kavramına bağılı olarak yapılmaktadır.

Bu bağlamda, siyasal ahlakı bozan davranış ve eylemler genel olarak siyasal yozaşma olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda “siyasi yozaşma”yı, meşru olmayan bir özel çıkar uğruna kamu görevinin veya otoritesinin kötüye kullanılması, yani “kamu yararı” amacından saptırılması olarak tanımlayabiliriz ((Erdoğan, 1997:161). En geniş anlamda, siyasal karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin (seçmenler, politikacılar, bürokratlar, çıkar ve baskı grupları) “özel çıkar” sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini, ahlaki ve kültürel normları ihlal edici davranış ve eylemlerde bulunmalarına siyasal yozaşma ya da politik yozaşma adı verilir(Aktan, 2001:52).

1.2. SİYASAL YOZLAŞMA OLGUSUNUN TARİHSEL ARKA PLANI

Siyaset ve ahlak ilişkisine dair düşünsel düzlemdeki tartışmalar kadar, ahlakın bir yönetin ilkesi oluşu da çok öncelere dayanmaktadır. Ahlak, yaklaşık 5000 seneden beri bugünkü tartışma konuları ve değerleri ile incelenmeye başlanmıştır. Ahlak ölçüleri ve değerleri Sümer, Babil, Asur, Elam tarihlerinde ülkenin temel yönetim ilkesidir. Bu ahlaki temeller ülke yönetiminin bir tür din haline getiren devlet ilkesi biçiminde görünür. Babil’de Hammurabi Kanunları “Ahlak ile Adalet Tanrısı” Samas’ın önünde diz çökmüş olarak başlar ve yazılır. Hammurabi Kanunları (Prolog-282 Madde) birinci bölümü “Ahlak ve Adalet” tarifine ve ihlaline ilişkindir. Bu ilişki, kişi ve yönetim değeri olarak görülür ve yönetimin ahlakiliği üzerinde yoğunlaşır. Yönetim ahlakının ilk ihlali olarak siyasi iftira ve yalancılık gösterilmektedir. Cezası ölüme kadar ağırlaştırılmıştır (Karakoyunlu, 1997:201-202).

Ancak, siyasal iktidarın meşruluk veya meşruiyet temelini gökyüzünde, Tanrıda ve kutsal kaynaklarda arandığı bu dönemde yöneticilerin ahlak ve adalet ilkelerine aykırı davranışlarını sınırlandırmak mümkün olmamıştır. Kralın ahlak ve adalet ilkelerine aykırı davranışlarına karşı peygamberler uyarıcı ve dengeleyici rol üstlenmişler, ancak bu alanda başarılı olamamışlardır. Egemen güç her zaman kral olmuştur. Karakoyunlu’nun (1997:202) belirttiği gibi; Peygamber Habakuk, Babil kralına yönetim ahlakından uzaklaştığını söylediği ve yöneticilerin halkına yalan söylediğini halka anlattığı için, 999 katlı Babil Kulesi’nin tepesine saçlarından tutularak çıkarılmıştır.

Büyük Selçuklu Devleti’nin yönetiminde Alpaslan ve Melikşah’a 29 yıl hizmet eden Nizamülmülk ünlü Siyasetnamesi’nde iyi bir devlet adamının ve iyi bir yönetimin nasıl olması gerektiğine dair bilgiler vermiştir. Devlet adamlarının yönetme güçlerini, yani meşruiyetlerini dinden aldıkları bu dönemde Nizamülmülk yöneten-yönetilen ilişkisinin temel ilkeleri olan adalet ve ahlak ilkelerini de dinsel ilkelere dayandırmıştır. Yönetici, dünya işlerini düzenlemek ve kulların huzurunu sağlamak için Allah tarafından seçilmiş olan kişidir. Yönetici, Allah’ın emirlerini, şeriat kurallarını uygulayacak; yönetilenler de bu kurallara uyacaklardır. Şeriat kurallarına uymayanlar, bu kuralları küçümseyenler ve inkar edenler hemen cezalandırılmalıdır. Bu durumdan farklı bir davranış, suçların zamanında ve gereği gibi cezalandırılmaması adalet duygusunu zayıflatacak ve asayişin bozulmasına neden olacaktır. Ancak, Nizamülmülk’e göre, böyle bir durum ahlaki değerlerin bozulmasına da neden olacaktır. Ancak, Nizamülmülk, adaletin ve ahlak ilkelerinin korunmasını sadece yönetilenlere sorumluluk yükleyen, tek taraflı bir ilişki üzerine kurmamakta; yöneticilerin de bu yönde sorumlulukları olduğu vurgusunu yapmaktadır. İyi ve adil bir yönetici, görevleri ve makamları ehline vererek, halka hizmet götürmek yükümlülüğü olan kişidir. Ayrıca, yönetici halkın kötülüklerden korunmasını sağlamak zorundadır. Nizamülmülk açısından bu durum, yönetim anlayışının merkezine oturtulmuştur.

Halkın şikayetlerini bizzat devlet başkanına iletmesi gerektiğini söyleyen Nizamülmülk, haftanın iki gününde halkın şikayetlerini dile getirebileceği, halk

meclislerini andıran adalet divanı kurulmasını istemektedir (Bayburtlugil, 1982:35). Bizzat Melikşah'ın isteği üzerine yazılan Siyasetname, yöneten-yönetilen ilişkisinin kurumsal düzeyde nasıl olması gerektiğini göstermesi açısından, özellikle yönetenlerin davranışlarından dolayı eleştiri dahi kabul etmedikleri önceki dönemlerle kıyaslandığında önemli bir aşama olarak değerlendirilmelidir. Yönetimsel bozulma ve yozlaşma üzerine dönemin yöneticilerine tavsiye niteliğinde olan Siyasetname'de rüşvet, siyasi yozlaşmanın en önemli nedenlerinden biri olarak belirtilmiştir. Siyasetname'de çabuk yayılan bir hastalık olarak kabul edilen rüşveti önlemenin yolu ise, çalışanların maaşlarının ihtiyaçlarına göre düzenlenmesidir.

Osmanlı'nın 14.-15. asırlarında, büyük rüşvetler alındığına, entrika ve soygun ve menfaat çeteleri kurulduğuna dair malumat yoktur. Ne neşri ve Aşıkpaşazade ne de anonim Tevârih-i Ali Osman'lar¹ böyle vukuattan söz etmez. Rüşvet, menfaat şebekesi hep Kanuni sonrası devre mal edilir ve yazarların (vakanüvis veya Gelibolulu Mustafa Ali gibileri) kaleminde inhitatın (düşmenin A.D) emaresi olarak görülür. Gelibolulu Mustafa Ali'nin kalemine kapılırsak yozlaşma sadece rüşvetten değil, cahillerin mevki sahibi olmasından, hatta bu nedenlerle protokol, adap ve etikette laubalileşme ve umarsızlıktan da ileri gelir (Ortaylı, 1997:1342). Diğer taraftan, daha Kanuni döneminde memurların rüşvetle iş gördükleri Fuzuli'nin Şikâyetname adlı eserinde "Selam verdum, rüşvet degüldür deyu almadılar" sözünden anlaşılmaktadır (Karahân, 1949:90). Rüşvetçilik sonraları artmış, devletin çöküntüden kurtarılması maksadıyla, XVIII. Yüzyıl sonlarında Nizam-ı Cedid ıslahatına girişen Sultan III. Selim ve 1808'de tahta geçen II. Mahmut rüşvetin önlenmesi için tedbir almışlarsa da başarı sağlayamamışlardır (Mumcu, 1985:275-276). Kanuni döneminde sadrazamlık yapan ve bu dönemde Asafname'yi yazan Lütfi Paşa da, Asafname'yi kaleme alış nedenini, adap ve erkan alanında, önceki dönemlerle kıyasladığında gördüğü aykırılık ve perişanlık olduğunu dile getirmiştir.

Lütfi Paşaya göre, Veziriazam kindar olmayıp açık sözlü ve tedbir ehli, liyakat sahibi, halkın derdiyle dertlenen bir kişi olmalıdır. Ayrıca, devlet başkanı ve alt kademedeki diğer yöneticiler de, halkla iç içe olmalıdır; halkla ilişkilerin sıklaştırılması şeffaf yönetimin bir gereğidir. Lütfi Paşa, insan onuruyla oynanmasını, tecrübenin dikkate alınmamasını, daha önce görevde bulunanların düşüncelerinin göz ardı edilmesini, gelecek açısından tehlikeli bulmaktadır. Lütfi Paşa'nın önem verdiği diğer bir konu da ülke ekonomisiyle ilgilidir. Bu konudaki temel vurgu saltanatın devamının hazineyle, hazinenin devamının da tedbirle mümkün olacağıdır. Bu anlamda, vezirin en önemli görevlerinden biri, maliyenin başına işinin ehli, gelir-gider dengesini sağlayacak bir defterdarı, maliye bakanını tayin etmektir (Yılmaz, 1997:1371-1373). Dolayısıyla, siyasetnamelerde ki ortak vurgu, yöneticilerin insan kalitesidir. Lider sultanın yanı sıra, kaliteli insan kıtlığı da yozlaşmayı kaçınılmaz kılar. Adalet duygusundan yoksun olan ve ahlaki değerleri görmezden gelen her yönetici toplumda zulmün hakim olmasına neden olur; zulmün hakim olduğu toplumlarda güven duygusu zedelenir; güven duygusunun olmadığı toplumlarda hızlı bir çözülme süreci yaşanır.

İkinci önemli vurgu ise, siyasi istikrarın en önemli ögesi olan siyasi meşruiyettir. Bu nedenle, siyasetnamelerin çoğunda yöneten-yönetilen ilişkisinin nasıl olması gerektiği açıklanmaya çalışılmış; devlet ile halk arasındaki kopukluğun siyasi egemenlik öğelerinin sorgulanmasına neden olacağına işaret edilmiştir. Çünkü, siyasetname geleneğimize göre devlet, hükümdarın kuvvet ve kudreti, otoritesinden başka bir şey değildi. Siyaset ise, hükümdarın bu otoritesini koruma ve kuvvetlendirme ve bunun araçlarını, askeri ve parayı

¹.Aşıkpaşazade Tarihi ya da Tevârih-i Ali Osman 1400 ile 1484 yılları arasında yaşamış bir Vefai dervişi olan Aşıkpaşazade Derviş Ahmet Aşıkî'nin yazdığı Osmanlı tarihi kitabıdır.

halkın hoşnutsuzluğuna neden olmadan sağlama yoluydu. Halkın huzursuzluğu ve hoşnutsuzluğu ise otoriteyi tehlikeye düşüren, fakirliğe yol açan bir durum olarak nitelendirilmekteydi (Çiçek, 1997:1385).

Modern döneme geçişle birlikte yöneten-yönetilen ilişkisindeki değişim siyasal yozlaşma kavramının da değişimine neden olmuştur. Bu dönemin temel özelliği, yöneten-yönetilen ilişkisindeki değişime bağlı olarak siyasal alanın genişlemesi ve siyasal aktörlerin artmasıdır. Dolayısıyla, yöneten-yönetilen ilişkilerinin tek biçimlendiricisi olan krallar, hükümdarlar döneminden bu gücün sınırlandırıldığı ve belli düzeneklerle denetlendiği parlamenter dizgelerde siyasetin biçimlenişi de birçok ögenin etkisine bağlı olmuştur. Bu öğelerden en önemlisi siyasal partilerdir. Siyasal partilerin ilk ortaya çıkışları parlamento içinde olmuştur. İlk önce parlamento grupları doğmuş; daha sonra yerel seçim komiteleri oluşturulmuştur.

Böylece, parlamento içinde oluşan gruplarla, bunların genişleyen seçmen kitlelerini örgütlendirmek ve seçim işlerini düzenlemek amacıyla geliştirdikleri yerel komiteler arasında sürekli bir organik ilişkilerin kurulması sonucunda modern anlamda ilk siyasal partiler gün ışığına çıkmışlardır (Kapani, 2002:162). Parlamento dışı siyasal partilerin ortaya çıkışı daha sonra olmakla birlikte, kökenleri ve gelişim çizgileri de parlamento içinde ortaya çıkan partilerden farklıdır. Bu partiler, parlamentoda temsil edilme olanağı bulamayan sınıfsal bir tabana dayanırlar. Ancak, bu partiler parlamento içinden doğan partilere göre toplumsal değişim sürecinde daha etkin olan partilerdir. Partilerin ortaya çıkışlarındaki farklılıklara rağmen, yöneten-yönetilen ilişkisinin değişimine, diğer bir anlamda siyasetin işleyiş sürecinin değişimine katkıları ortaktır. Modern dönemin sosyo- ekonomik yapısına, yani kapitalizmin doğasına uygun olan rekabet anlayışı, siyasal partilerin doğuşuyla birlikte siyaset alanına da yansımış; tek yönlü bir etkileşime dayalı olan önceki dönemlerden (monarşi ve feodal dönemden) farklı olarak siyaset çok yönlü bir etkileşim süreci olarak değişmiş ve/veya gelişmiştir. Siyasal partiler, parlamento çoğunluğunu, siyasal iktidarı elde etmek için mücadele etmelerinin yanı sıra siyasal iktidarın eylem ve işlemlerini de etkilemeye çalışmışlardır. Bu süreçte temel olan seçmenlerin isteklerini yansıtarak, onların desteğini almaktır. Seçmenlerin isteklerini yansıtır ve siyasal partileri etkileme biçimleri doğrudan olmamakta, baskı ve çıkar grupları aracılığıyla olmaktadır. Buradaki ilişki biçimi de çift yönlüdür: Parlamento çoğunluğu, çoğunluk olarak kalabilmek için çeşitli çıkar çevrelerinin desteğini satın almak ve bunun için de istedikleri her şeyi yapmak zorundadır (Hayek, 1973:5). Diğer bir yol da, baskı gruplarının partilere örtülü bir biçimde parasal yardım yapmasıdır. Ancak, bilgi verme amacını taşıyan broşürlerden, çeşitli gezi, ziyafet ve armağanlara kadar birçok teknik, yasal propaganda ile rüşvet arasındaki yelpazede yer almaktadır. Partilerin belirli çıkar gruplarınca finansmanını, bazı siyaset bilimciler “kolektif rüşvet” olarak nitelendirmişlerdir (Kışlalı, 2002:302).

Modern dönemde, siyasal alanda siyasal öğelerdeki artışın doğurduğu çok yönlü ilişki biçiminin kullandığı en önemli araç para olmuştur. 1848’lerin Fransası’nda Lamennais şöyle haykırıyordu: “Konuşabilmek hakkını kullanabilmek için altın gerekiyor, hem de çok altın. Biz ise yeterince varlıklı değiliz. Yoksullara susmak düşünüyor!” (Kışlalı, 1998:17). Ticaret ve sanayinin ekonomiye egemen olmasıyla birlikte, servete verilen önem de arttı. Para ön plana çıkmaya başladı. Zamanla parası olanlar kendi görüş ve çıkarlarını savunanların adaylığını destekleyip, onların seçim masraflarını karşıladılar. Seçilmiş olanları, servetin sağladığı olanaklarla etkilemeye çalıştılar. Kamu bürokrasisindeki işlerini gördürmek için benzer yollar kullandılar (Kışlalı, 1998:18).

Para, siyasal etkileşim sürecinde seçmenden başlayarak, en yüksek karar vericiye kadar etkisini gösterebilecek bir araçtır. Ancak, paranın sadece modern toplumlarda siyasal etkileşim sürecini etkileyen bir araç olduğunu düşünmek yanıltıcı olabilir; doğrudan etkisi

ve önemi modern toplumlarda hissedilmeye başlamakla birlikte, kapitalizm öncesi dönemlerde de servet sahiplerinin siyasal yaşama etkisi vardı; ama bu etki doğrudan değildi. O dönemlerde silah gücüne sahip olmak siyasal güç elde etmek açısından daha önemliydi. Silahlı güce sahip olmak da belli bir servete sahip olmayı gerektiriyordu. Bu anlamda, silah gücüne ve tek yönlü etkileşime dayanan yöneten-yönetilen ilişkisinde belirleyici güç yöneten kişideydi ve siyasal yozlaşma olgusu da sadece yöneten kişinin eylem ve işlemleri çerçevesinde değerlendiriliyordu. Yönetici rüşveti önlemek ve yönetilenlere adil davranmakla yükümlüydü. Modern kapitalist dönemle birlikte, siyasal güç odaklarının artması, siyasal ilişki sürecinin çok yönlü işlemesi, paranın toplumsal güçler arasında dağılımı ve kullanımı siyasal yozlaşma olgusunun da çeşitlenmesine neden oldu. Bütün yönetim biçimlerinde, siyasal düzeneklerde geçerli olan ve daha çok bürokratik sürecin işleyiş biçiminin ortaya çıkardığı siyasal yozlaşma türü rüşvettir. İrtikap ise, rüşvetin özel bir türüdür. Rüşvette rüşvet alan ve rüşvet verenin karşılıklı rızası temelken, irtikap tek taraflı zorlamaya dayanmaktadır. Kamu görevlilerinin maddi ve manevi çıkar elde etmelerini sağlayan diğer bir yıl da zimmet ve ihtilastır. Zimmet, kamu görevlisinin para ve mal niteliği taşıyan kamusal bir kaynağı kendi kişisel çıkarı için kullanması olarak tanımlanmaktadır. İhtilastır ise, zimmet fiilinin hileli biçimde yapılmasıdır (Aktan, 2001:53-57).

Günümüz açısından en önemli siyasal yozlaşma türleri ise, iktidar partisinin kamu kaynaklarını diğer partilerden orantısız bir biçimde kullanması olarak ortaya çıktığı gibi seçmenlerin bir kısmından elde ettiği kaynakları seçim kampanyası sürecinde kullanması biçiminde de ortaya çıkmaktadır. Özellikle yasal olmayan yollarla elde edilen kaynakların kullanımına bağlı olarak, destek veren grupların bu desteğin karşılığını elde etme istekleri ve özellikle iktidar partisinin destek veren grupları ödüllendirme ve sonraki seçimler için hazırlama çabaları da siyasal yozlaşmayı ortaya çıkış nedenlerindedir. Bu nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan yozlaşma türleri arasında en önemlisi lobicilik faaliyetleridir. Özellikle baskı ve çıkar gruplarının iktidar partisini etkilemek amaçlı yaptıkları parasal destekler, iktidar partisinin bu destekler karşılığında verdiği ödünler siyasal yozlaşma nedenlerindedir. Bu nedenle ortaya çıkan en önemli siyasal yozlaşma türleri de gönül yapma ve hizmet kayırmacılığıdır.

2. SİYASAL YOZLAŞMA VE SİYASETİN FİNANSMANI

Siyasal sürecin siyasal partiler aracılığıyla işlemeye başlaması, siyasal yozlaşma olgusu ve kavramının, siyasal partilerin özellikle seçim dönemlerinde ve seçim kampanyalarında parasal kaynak elde etme ve bu kaynakları kullanma biçimlerine yoğunlaşarak gelişmesine neden olmuştur. İşte bu nedenle siyasetin finansmanı, siyasal yozlaşmanın bir nedeni olmasının yanı sıra siyasal yozlaşmayı önleyecek bir yol ve çözüm de sunmaktadır. Bu bölümde, siyasetin finansmanının kapsamı ve finansman sağlama yolları anlatılmakta, ayrıca finans elde etme yönteminin ve elde edilen finansmanın kullanım biçiminin neden olduğu siyasal yozlaşmayı önlemenin yolları da anlatılmaktadır.

2.1. SİYASETİN FİNANSMANI

Siyasetin finansmanı, siyasal partilerin, bağımsız adayların, siyasetle iç içe olan sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin, cumhurbaşkanlığı adaylarının gereksinimi olan para ya da mal ve hizmet biçimindeki tüm kaynaklar ile bunların harcanması, izlenmesi ve denetlenmesidir (Kırbaş, 2012: 164). Siyasetin finansmanına yönelik bu kapsayıcı tanımlamanın yanı sıra, siyasetin finansmanı siyasal partiler açısından iki farklı açıdan ele alınmaktadır: Siyasal partilerin seçimler için, seçim kampanyaları için para kullanımı ve siyasi partilerin genel giderleri için para kullanımı. Dolayısıyla, siyasetin finansmanı Orçun ve Demirtaş'ın (2013: 54) Duschinsky'den aktardığı gibi, dar anlamda,

seçim dönemlerinde parti ve adayların ya da diğer bir ifade ile seçim kampanyasının finansmanı olarak düşünülse de, geniş anlamda, seçim ve seçim zamanları dışındaki dönemlerde siyasi partilerin varlıklarını ve faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için fona gereksinim duymalarını ifade etmektedir. Ancak, siyasetin finansmanı, siyasal yozlaşma açısından ele alındığında, siyasi iktidara sahip olmak amacıyla birbiriyle yarışan siyasi partiler ve adaylara sağlanan mali kaynaklar olarak tanımlanmaktadır.

Profesyonelleşme ve pazarlama ya da seçim propagandası yöntemlerinin gelişmesi ve çeşitlenmesi sonucu siyasal partilerin ve adayların seçim harcamaları büyük ölçüde artmıştır. Siyasal partilerin ve adayların seçimlerdeki başarısının, seçim kampanyasında kullandıkları yöntemlerin çokluğuyla dolayısıyla parasal kaynak ve diğer yardımların büyüklüğüyle doğru orantılı olduğu kabul edilmektedir. Bu durum, dar ya da sabit gelirli hatta nispeten varlıklı vatandaşların seçimlere katılabilmek için yapmaları beklenen harcamaların kısmen ya da tamamen bazı finans çevreleri tarafından, para, mal, hizmet yoluyla karşılanmasını gerektirmiştir. Politikacılar iktidara gelebilmek ya da iktidarda kalabilmek için sermayenin gücünden yararlanmışlar, sermaye odakları da bazı politikacıların iktidara gelebilmelerini sağlayacak finansmanı vererek, uzun vadede çıkar elde etme ve yaptıkları harcamaları bir biçimde geri alma, ayrıca ülkeyi sahne arkasında istedikleri gibi yönlendirme olanağını bulmuşlardır. Bu nedenle, pek çok demokratik ülke, siyasal partiler ve seçimlere katılan adaylar arasında eşitlik sağlanması, paranın ve çıkarın siyaseti yozlaştırılmaması, demokrasi açısından olduğu kadar siyasal ve toplumsal ahlak yönlerinden de son derece zararlı olan harcamaların denetimini sağlamaya çalışmışlardır (Tacar, 1997: 2-3). Siyasetin finansmanı sadece siyasal etik ve demokrasi açısından önem taşımamakta, siyasal partilerin örgütlenme biçimini ve üyelik yapısını etkilediği gibi, siyasetin finansmanının saydamlığı iyi bir yönetişimin, siyasal istikrarın ve sürdürülebilir kalkınmanın da temelini oluşturmaktadır. Ülkeler, siyasetin finansmanı aşamasında ortaya çıkan yolsuzluk ve etik dışı faaliyet vakaları, ülke kaynaklarının önemli bir bölümünü kapsadığı ve siyasal istikrarı, sürdürülebilir kalkınmayı etkilediği için bu konuda önlem almaktadırlar (Yüksel, 2010: 170-173).

Siyasetin finansmanı konusunda ulusal düzenlemelerin yanında, uluslararası kurumlar da konunun bir bütün olarak devlette etik açıdan ve demokrasi açısından hassasiyetinin bilincinde olarak uluslararası tavsiye kararları ve bildirimler hazırlamaktadırlar. 6. 11. 1997 tarihli Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadelede Yirmi Temel İlke Kararı'nın 15. maddesine göre, "ülkeler, parlamenterlerin davranış kurallarını benimsemelerini ve yolsuzluğu caydırıcı nitelikte olan siyasal partiler ve seçim kampanyalarının finansmanı ile ilgili kuralların oluşturulmasını teşvik etmelidirler" (Yüksel, 2010: 171).²

Siyasetin finansmanı konusunda uluslar düzeyinde ilk yasal düzenleme, seçim kampanyaları çerçevesinde 1867 yılında ABD'de olmuştur. Bu tarihten sonraki yasal

²..Siyasetin finansmanına dair diğer uluslararası belgeler, tavsiye kararları ve bildirimler şunlardır: 15.12.1995 tarihli Avrupa Parlamentosu Avrupa'da Yolsuzluklarla Mücadele Kararı'nın 7. maddesi, 19. ve 21. Avrupa Adalet Bakanları Konferansları'nda Alınan Tavsiye Kararları, 1516 (2001) Sayılı 22 Mayıs 2001 tarihli Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin Siyasi Partilerin Finansmanı ile İlgili Tavsiye Kararı, (2003) 4 Sayılı 8 Nisan 2003 tarihli Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Siyasi Partilerin Finansmanı ve Seçim Kampanyaları ile İlgili Tavsiye Kararı, 28-30 Ekim 1998 tarihleri arasında Madrid'de düzenlenen 3. Yolsuzlukla Savaş Konusunda Uzman Hizmetler Başlıklı Avrupa Konferansı'nın Siyasi Partilerin Yasadışı Finansmanı ile İlgili Bildirileri, Avrupa Konseyi'nin Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'nu kuran (99) 5 Sayılı Kararı.

düzenleme ise, 1883'te İngiltere'de adayların seçim bölgelerinde yapacakları harcamaların sınırlandırılması konusunda olmuştur. Siyasetin finansmanı ile ilgili yasal düzenlemeler İkinci Dünya Savaşı sonrası demokratik ülkelerin büyük bir çoğunluğunda gündeme gelmiş; ancak, asıl gelişmeler siyasetin finansmanı konusunda yaşanan skandallar sonrasında olmuştur. Özellikle, 1974'te ABD'de yaşanan ve hükümet krizine dönüşen Watergate skandalı siyaset-para ilişkisi üzerinde yoğunlaşmaya neden olmuştur. Türkiye'deki ilk düzenlemeler 1950'lerde olmuş; dolaylı finansman olarak nitelendirilebilecek olan muhalefet partilerine medyadan yararlanma hakkı ilk kez 1950'de çıkarılan 5545 sayılı Seçim Yasasıyla sağlanmıştır (Kırbaş, 2012: 165).

1961 Anayasası'nda siyasi partilere ilişkin hükümlere yer verilmiş ve Anayasanın 57. maddesinde siyasi partilerin uyacakları esaslar ve kapatma nedenlerinin yanı sıra siyasi partilere yönelik mali denetim de düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile "siyasi partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesi'ne hesap verirler" denilmiştir. 1961 Anayasası'nın ilk biçiminde yer almayan devlet yardımları, bu konudaki yasal düzenlemelerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptali üzerine, 30.06.1971 tarih ve 1421 sayılı Yasa ile 56. maddeye eklenen son fıkra sayesinde Anayasal güvenceye kavuşmuştur. Bu maddeye göre: "Son milletvekili genel seçimlerinde muteber oy sayısının en az yüzde beşini alan veya seçimlerde Millet Meclisinde grup teşkil edecek sayıda milletvekilliği kazanmış bulunan siyasi partilere Devletçe yapılacak yardım kanunla düzenlenir". Ancak, 15.03.1973 tarih ve 1699 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle 57. maddenin ilk fıkrasının son cümlesi olan "Siyasi partiler, gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesi'ne hesap verirler" ibaresi Anayasadan çıkarılmıştır. 57. maddenin ikinci fıkrasında yer alan, "partilerin iç çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesi'ne hangi hallerde ve ne surette hesap verecekleri ve bu mahkemece mali denetimlerinin hangi hallerde ve nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir" ifadesi korunmuştur (Uzun, 2011:238-239).

1961 Anayasasında yer alan siyasi partilerin finansmanına yönelik hükümler içerikleri genişletilmiş bir biçimde 1982 Anayasasında yer almıştır. 1982 Anayasası'nın 68. ve 69. maddeleri 1961 Anayasası'nın 56. ve 57. maddelerine benzer biçimde siyasi partilerle ilgili genel esasları düzenlemiştir. Parti finansmanı ile ilgili 69. maddede siyasi partilerin, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar ve kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve işbirliği içinde bulunamayacakları ve bunlardan yardım alamayacakları ifade edilmiştir. Gene aynı maddede, siyasi partilerin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan, yabancı ülkelerdeki dernek ve gruplardan herhangi bir suretle aynı ve nakdi yardım alamazlar denilmiştir. 23.07.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikle siyasi partilerin finansmanına yönelik daha ayrıntılı hükümler eklenmiştir. 68. maddeye eklenen, "Siyasi partilere, Devlet yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabii olduğu esaslar kanunla düzenlenir" ibaresi en önemli hükümdür. Ayrıca, 69. maddede, siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amacına uygun olması gerektiği, bu kuralın kanunla düzenleneceği belirtilmiş; Anayasa Mahkemesi'nce siyasi partilerin mal edinmeleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespitinin, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımların kanunla düzenleneceği ve Anayasa Mahkemesi'nin bu görevi yerine getirirken Sayıştay'dan yardım alacağı, Mahkemenin vereceği kararın kesin olduğu belirtilmiştir. Son olarak siyasi partilerin yabancı kaynaklardan yardım almasını yasaklayan 69. maddenin 9. fıkrası "Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzelkişilerden maddi yardım alan siyasi partiler kapatılır" biçiminde değiştirilmiştir (Uzun, 2011: 240).

2.2. SİYASİ PARTİLERİN GELİR ELDE ETME YOLLARI, GİDERLER VE MALİ DENETİM

Siyasal partilerin gelir etme yolları ve elde ettikleri gelirleri nasıl ve ne için kullandıkları siyasal yozlaşma açısından önemlidir. Bu nedenle, siyasetin finansmanının neden olduğu siyasal yozlaşmayı önleme yolundaki çabalarda, siyasal partilerin hangi yollarla gelir elde ettiklerinin belirlenmesi gerekmektedir, ayrıca, elde edilen gelirlerin yasal olmayan kullanım biçimlerinin de saptanması gerekmektedir. Bu bağlamda, siyasetin finansmanının sağlanması ve kullanılması sürecinde siyasal yozlaşmaya neden olan etkinlikler şöyle sıralanabilir: Siyasetin finansmanı ile ilgili kanunları ihlal eden yardım ve bağışlar; siyasi bir makamı elinde tutan kişinin yolsuz bir işlemde elde ettiği parayı kampanya veya parti harcamaları için kullanması; partizan siyasi amaçlar için kamu kaynaklarının kullanılması; seçim kampanyaları döneminde kendisine gelir sağlayan kişi veya gruplara milletvekili olarak seçilme durumunda yasa dışı veya etik dışı menfaat sağlayacağına dair taahhütte bulunulması; yasa dışı veya yer altı kaynaklardan destek alınması ve oy satın alma. Bu etkinlikler, siyasetin finansmanı ile ilgili yasal düzenlemeler yaparken ve siyasal yozlaşmayı önlemeye yönelik mali denetim düzeneğini geliştirirken göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2.1. Siyasi Partilerin Gelirleri

Siyasetin finansmanı açısından siyasi partilerin yasal yolları kullanması doğru olan ve kabul edilen yol olmakla birlikte, partiler yasal olmayan yollardan finansman sağladıkları gibi, yasal olarak elde ettikleri finansmanı yasal olmayan amaçlar için de harcamaktadırlar. Siyasal partiler harcamalarını genel olarak, parti üyelerinin ödentileri; parlamento üyelerinin ve yerel yöneticilerin ödentileri; partiye sempati duyan gerçek ve tüzel kişilerin bağışları ve kamu fonlarından ödenen paralar olmak üzere dört kaynaktan sağlamaktadırlar.

Birçok demokratik ülkede siyasal partilerin en önemli gelir kaynağı üye aidatlarıdır. Üye aidatları üye olunması karşılığında yıllık veya aylık taksitler olarak ödenen ve sürekliliği ve miktarı açısından önemli bir finansman kaynağıdır. Ancak, ülkemizdeki seçmenlerin yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'ü bir siyasi partiye üye olduğu halde üyelerin siyasetin finansmanına katkıları yok denecek kadar azdır. Batı demokrasilerinde parti üye sayısının kayıtlı seçmen sayısına oranı %5 civarındadır. Ülkemizde ise bu oran %25 civarındadır. Bununla birlikte, siyasetin finansmanı konusunda Batı Avrupa demokrasilerinde üyelerin katkıları ülkeden ülkeye değişmekle birlikte %40 civarındayken; bizde bu oran %1-2 civarında gerçekleşmektedir (Yüksel, 2010: 197). Üyelik aidatlarının yanı sıra, parlamento üyelerinden ve yerel yöneticilerden alınan özellikle seçim dönemlerinde alınan özel aidatlar da finansman kaynağıdır. Ülkemizde milletvekillerinden alınacak aidatın tutarı ve kullanım biçimi Siyasal Partiler Kanunu'nun 63. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, siyasi partiye mensup milletvekillerinin ne miktar aidat ödeyeceği ve bu suretle toplanan paranın grup faaliyetlerine ve parti merkezine hangi miktarda ayrılacağı TBMM parti grubu kararıyla olacağı ve yıllık alınacak miktarın da milletvekili ödeneğinin net bir aylık tutarını geçemeyeceği belirtilmiştir. Adaylık özel aidatı da, Siyasal Partiler Kanunu'nun 61. maddesinin 1. fıkrasının c bendi ve 64. madde ile düzenlenmiştir. Bu aidatlar siyasi partilerin yetkili merkez karar örgütlerince saptanıp tahsil olunmakta ve daha ayrıntılı konular parti iç yönetmeliğinde de gösterilmektedir. Sol partilerde üyelik aidatları önemli finansman kaynağı olmakla birlikte, muhafazakar, liberal ve sağ partilerde bağışlar önemli finans kaynağı olarak kullanılmaktadır. Partilere gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan yardımlar, yardımı alan açısından siyasal pazarlama çalışmaları çerçevesine girmektedir. Bu bağışlar firmalar ve varlıklı kişiler tarafından çekle, banka transferi yoluyla veya makbuz karşılığında ya da makbuzsuz nakit olarak yapılabileceği gibi, ilan masraflarının

karşılanması, otobüs, otomobil ve hatta uçak tahsis etme gibi taşıma hizmetlerinin sunulması, kimi hizmetlerin karşılıksız verilmesi biçiminde de olabilmektedir (Tacar, 1997: 16). Ancak, siyasetin finansmanı konusunda en çok tartışılan alan da gerçek ya da tüzel kişilerin yaptıkları bağışlardır. Çünkü, bağışların bağış yapanlarca bir siyasal sempati ile yapıldığı varsayılsa da, gerçekte varolan durum bağışların belli bir çıkarı elde etmek adına yapıldığıdır. Özellikle ticari işletmelerin, firmaların yaptığı bağışların siyasal bir tercih olduğu söylenemez. Fransa'da Mart 1993 seçimleri için yapılan harcamaların dörtte üçünün firmalar tarafından finanse edildiği ileri sürülmüş ve bu uygulamaya tepki olarak, 20 Aralık 1994'te çıkarılan yasa ile firmaların seçim kampanyalarını finanse etmeleri yasaklanmıştır (Tacar, 1997: 17).

Ülkemizde Siyasal Partiler Kanunu'nun 61. maddesinde bağışlar siyasal parti gelirlerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte, Siyasal Partiler Kanunu'nun 66. maddesinde siyasal partilere bağışta bulunamayacak bazı kişiler ve kuruluşlar belirtilmiştir: Genel ve katma bütçeli dairelerle mahalli idareler ve muhtarlıklar; kamu iktisadi teşebbüsleri; özel kanunla ve özel kanunla verilen yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalar ve diğer kuruluşlar; kamu iktisadi teşebbüsü sayılmamakla beraber ödenmiş sermayesinin bir kısmı devlete veya bu fıkrada adı geçen kurum, idare, teşebbüs, banka veya kuruluşlara ait müesseseler; yabancı devletler, uluslararası kuruluşlar, Türk uyruğunda olmayan gerçek ve tüzel kişiler. Siyasi partilere yapılan bağışlar konusunda en önemli sorun, bağışçıların kimliklerinin ve yapılan bağış miktarının bilinmemesidir. Ülkemizde, bireylerin ve özel sektör kuruluşlarının partilere yapacakları bağışların sınırının belirlenmesi Yüksek Seçim Kurulu tarafından yapılmaktadır. Ancak, siyasetin finansmanının neden olduğu siyasal yozlaşmayı önlemenin yolu gelir ve giderlerin saydamlığının sağlanmasıdır. Bu noktada, bağış miktarının belirlenmesinin Yüksek Seçim Kurulu'na bırakılmaması ve bağış yapanların kimliklerinin kaydedilmesi gerekmektedir.

Siyasi partilerin ve adayların bağış yapanlara bağımlılığını en aza indirmek amacı ile siyasi partilere devlet yardımı yapılmaktadır. Devlet yardımı siyasi partilerin seçim kampanyaları süresince rakipleriyle eşit koşullarda siyasi mücadele yapabilmelerinin de amaçlandığı yardım türüdür. Siyasi partilere doğrudan devlet yardımları yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve son çeyreğinde Batı demokrasilerinin çoğunluğuna uygulama imkanı bulmuştur. Devlet hazinesinden siyasal partilere doğrudan devlet yardımlarının öncüsü olan ülkeler; Kostarika (1954), Arjantin (1955) ve Batı Alman devleti'dir (1959). 2002 yılında yapılan bir araştırmaya göre 76 demokrasinin 46'sında yani %61'inde devletler siyasi partilere doğrudan yardımlar yapmaktadır (Kırbaş, 2012: 181). Türkiye'de siyasi partilere devlet yardımı ilk kez 1965 tarih ve 648 sayılı Siyasal Partiler Kanunu ile hukuksal çerçeveye kavuşturulmuştur. Dünya genelinde, siyasi partilere devlet yardımı bazı kriterlerin sağlanması koşuluna bağlanmıştır. Partilerin yapılan son seçimde aldıkları oy oranı ve son seçimde partilerin kazandıkları sandalye sayısı iki önemli kriterdir. Uygulamada ülkelerin büyük bir çoğunluğunda bu oran alınan oyların veya sandalye sayısının yüzde beşidir. Türkiye'deki düzenleme ise, Siyasal Partiler Kanunu'nun Ek 1. maddesinde belirtilmiştir. Bu düzenlemeye göre, son milletvekili genel seçimlerine katılma hakkı tanınan ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. maddesindeki %10 olarak saptanan barajı aşmış bulunan siyasi partilere her yıl hazineden ödenmek üzere o yılki genel bütçe gelirleri (B) cetveli toplamının beş binde ikisi oranında mali yıl için konur. Bu ödenek, devlet yardımı yapılacak siyasi partiler arasında, bu partilerin genel seçim sonrasında Yüksek Seçim Kurulunca ilan edilen toplam geçerli oy sayıları ile orantılı olarak bölüştürülmek suretiyle her yıl ödenir. Siyasi partilere doğrudan yapılan devlet yardımlarının yanı sıra, kamuya ait kitle iletişim araçlarından ücretsiz yayın hakkı tanınması gibi dolaylı olarak yapılan devlet yardımları da vardır. Bu yardımların da amacı siyasi partiler arasındaki rekabeti daha eşit duruma getirmektir. Örneğin, Japonya'da siyasi

partilerin televizyon ve radyo yayınlarını para karşılığı kullanmaları yasaklanmıştır. Diğer önemli dolaylı yardımlar, kamuya ait posta ve ulaşım hizmetlerinden ücretsiz yararlanma, seçim afişi ya da posterlerin basılması, kamuya ait toplantı salonlarından, meydanlardan yararlanma ve vergi muafiyetleridir.

Siyasal partilere yapılan yardımların büyük bir bölümü yasal yollardan sağlanmakla birlikte, siyasi partiler yasal olmayan yollarla da kaynak sağlayabilmektedirler. Hükümet başkanlarının takdirine tahsis edilen örtülü ödeneklerin seçim kampanyaları için kullanımı ve bütçeden hükümet yanlısı vakıflara para aktararak Sayıştay denetimi dışına çekilen bazı fonların dolaylı biçimde siyasal pazarlama kampanyalarında kullanılması gibi yasal olmayan yöntemlerle siyasetin finansmanı sağlanabilmektedir(Tacar, 1997:20-21).

2.2.2. Siyasi Partilerin Giderleri

Siyasal partilerin, tüzük ve programındaki hedefleri gerçekleştirmek amacıyla ve yasaların izin verdiği doğrultuda yaptığı bütün harcamalar parti gideri olarak kabul edilmektedir. Kira, su, elektrik, ısıtma, aydınlatma, haberleşme gibi tüm bina giderleri; seyahat ve ikamet giderleri; temsil ve ağırlama giderleri; çalışanlar için ödenen ücret, ikramiye, tazminat, zan, aidat, vergi, SSK primi vb. gibi tüm ödemeler; basın ve yayın giderleri; defter, kırtasiye, makbuz, kimlik kartı vs. için yapılmış tüm alım giderleri; bayrak, flama, rozet vs. gibi propaganda malzemesi giderleri; demirbaş eşya ve malzemeler alım bedelleri; balo, eğlence, konser ve yemek giderleri; taşıt aracı giderleri ve seçim ve propaganda giderleri partilerin genel giderleri arasındadır (Kocahanoğlu, 1994:516).

Siyasal partilerin masraf ve harcamaları için yapılan ödemeler gelir ve gider defterine kaydedilmekte, ayrıca, gider yardımcı defterinin ilgili gider çeşidine kayıt düşülmektedir. Eğer parti kasa defteri kullanıyorsa, yapılan nakit ödemeler kasa defterinin nakit çıkışları kısmına da kaydedilir. Yapılan harcama demirbaş veya herhangi bir aktif kıymet için yapılmışsa, öncelikle gelir-gider defterine, daha sonra da demirbaş defterine kaydedilir. Yapılan ödemeler çek kullanılarak yapılmışsa, gelir-gider defterinin gider kısmına ve bankalar defterinin bankadan çekilen kısmına açıklama düşülür. Borçlanılarak kredili ihtiyaç malzemesi alınması durumunda, gelir-gider defterinin gider hanesine ve giderler yardımcı hesabının ilgili gider çeşidine kaydedilir. Siyasal partiler bağış yoluyla aldıkları demirbaşların bedelini, gelir-gider defterine hem gelir, hem de gider olarak kaydederler, ayrıca demirbaş defterine de kayıt yapılır. Parti harcama ve giderlerine mahsup edilmek üzere nakit veya çekle avans verilmesi durumunda kasa veya banka hesaplarına kayıt edilir; avansın kapatılmasında ise, gider belgelerine göre, gelir-gider defterinin gider kısmına kayıt yapılır. Yapılan giderlerin mutlaka bir belgeye dayanması gerekmekte; belgeye dayanmayan giderler Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmemekte ve hazineye irad olarak kaydedilmektedir (Özkan; 2002: 67). Bütün bu kayıtlamalara rağmen siyasetin finansmanında asıl sorunlu alan seçim harcamaları alanındadır. Seçim harcamalarının, partilerin genel harcamalarının çok üzerinde olması ve bunların kayıt altına alınmaması denetimi zorlaştırmakta ve siyasetin finansmanına bağlı olarak gelişen siyasal yozlaşmanın temel kaynağı olmaktadır. Ülkemizde de partilerin gelir kaynaklarına ilişkin düzenleme ve sınırlama yapılırken, seçim masraflarına, giderlerine dair bir düzenleme ve sınırlama yapılmamıştır. Bu noktada önemli olan parti gelir-giderlerin mali denetimidir.

2.2.3. Siyasi Partilerin Mali Denetimi

Günümüzde, siyasetin finansmanının çok büyük boyutlara ulaşması, önceleri partilerin devletten bağımsız özel kuruluşlar oldukları ve nedenle devletin bu alana müdahale etmemesi gerektiği yönündeki düşüncenin değişmesine neden olmuştur. Ayrıca, yolsuzlukların ve siyasi skandalların ortaya çıkması ve partilerin seçim kampanyalarını karşılayabilmek için büyük finans kaynaklarına ihtiyaç duymaları devlet yardımlarının

gündeme gelmesine neden olmuş; bu durum da siyasetin finansmanının denetlenmesi ve belli yaptırımlara bağlanmasını gerekli kılmıştır.

Siyasetin finansmanının denetlenmesine yönelik ilk yasal düzenlemeler ABD’de 1910 yılında yapılmış ve yürürlüğe konulmuştur. Günümüzde birçok ülke siyasi partilerin mali denetimini anayasalarında ve yasalarında düzenlemişlerdir. Siyasi partilerin mali denetimi, seçimlerin denetimi ile ilgili kurumlar, Parlamento, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, vergi daireleri, Sayıştay ve mahkemeler gibi çok çeşitli kurumlar tarafından yapılmaktadır. Amerika’da siyasi partilerin mali denetimleri ve siyasetin finansmanı ile ilgili kanunlara siyasi partiler ve adaylarca uyulup uyulmadığının denetimi Amerikan Federal Seçim Komisyonu’nca (Federal Election Commission-FEC) yapılmaktadır. Amerikan Siyasetin Finansmanı Kanunu’nun (Federal Election Campaign Act-FECA) uygulanmasını gözetecek bağımsız düzenleyici bir kurum olan FEC’in dört önemli görevi bulunmaktadır: Siyasi partilerce federal seçimlerden önce toplanan gelir ve yapılan seçim harcamalarının finansal beyanlarını kamuoyuna sunmak; adaylar, komiteler ve diğerlerinin, FECA’nın getirdiği sınırlamalar, yasaklar, beyan ve raporlama ile ilgili kurallar ve diğer kurallara uygun davrandığını garanti etmek; başkanlık seçimlerinin kamusal finansmanını idare etmek; seçim idaresiyle ilgili bilgi için adeta bir takas odası şeklinde hizmet vermek (Yüksel, 2010: 235-236). Türkiye’de ise, siyasi partilerin mali denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmaktadır. Bu sistem 1961 Anayasası ile anayasal dayanağını bulmuş; 1982 Anayasası da 1961 Anayasası gibi siyasi partilerin mali denetimi görevini Anayasa Mahkemesi’ne vermiştir. Anayasanın 69. maddesinin 3. fıkrasına göre; “Anayasa Mahkemesince siyasi partilerin mal edinimleri ile gelir ve giderlerinin kanuna uygunluğunun tespiti, bu hususun denetim yöntemleri ve aykırılık halinde uygulanacak yaptırımlar kanunda gösterilir. Anayasa Mahkemesi bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştay’dan yardım sağlar. Anayasa Mahkemesi’nin bu denetim sonucunda vereceği kararlar kesindir”(Kırbaş, 2012: 192-193).

2.3. SİYASETİN FİNANSMANI DÜZENLEMELERİ İÇİN GENEL ÖNERİLER

Para demokratik bir rejimin sinir sistemi santral olarak kabul edilir. Siyasi partiler arasında adil rekabet güvenliğinde önemli bir unsurdur. Diğer bir deyişle, siyasette fırsat eşitliği ve siyasi finansman arasında güçlü bir ilişki vardır. Özellikle de 1970’lerde siyasi partilerle ilgili skandallar siyasi finansmana ilişkin düzenlemelere yol açtı. Bu reformlar kapsamında siyasi partilerin tipi, siyasal rejim ve seçim sistemi, sorunları ve alternatif finansman modelleri algısı doğrultusunda değişmiştir. Bunlara ek olarak, anayasal sistem ve coğrafi ve demografik yapılar uygun bir siyasi finansman sistemi tasarımında önemli faktörler olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, sistemden sisteme değişir olmasına rağmen reformun amacı aynıdır: Siyasi finansman için daha açık ve şeffaf bir sistem kurulması. Aynı zamanda siyasette şeffaflık ve adalet sağlayan iki yön olduğu ileri sürülmektedir: Siyasi partilerin düzenli devlet yardımları ve siyasi partiler ve adayların, politikacıların gelir ve giderlerinin beyanı (Gençkaya, 2008: 69). Ancak, siyasetin finansmanından kaynaklanan siyasal yozlaşmayı önlemek adına, düzenli devlet yardımları ve gelir-giderlerin beyanı yeterli olmamaktadır. Her ülke kendi siyasal dizgesine uygun daha ayrıntılı önlemleri yasal ya da anayasal düzenlemelerle belirlemektedir.

Ülkemiz için de ayrıntılı anayasal düzenlemeler siyasal yozlaşmayı önlemek adına önemlidir. Özellikle, devlet yardımlarından yararlanacak siyasi partilerin belirlenmesinde seçimlerde elde edilen oy oranı esas alınmalı ve bu oran büyük partilerle küçük partiler arasında rekabet etme gücünü olumsuz etkilemeyecek biçimde düzenlenmelidir. Türkiye’de bu oran 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’na göre % 7’dir. Bu oran, batı demokrasilerindeki örneklerle kıyaslandığında çok yüksektir. Bu oran Avrupa ülkelerinin

birçoğunda % 3'ün altındadır. Almanya'da % 0.5, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'da % 3 oy oranı, Belçika, Finlandiya, İspanya ve Hollanda'da parlamentoda temsil edilme, Norveç ve İsveç'te parlamentoda temsil edilme ya da % 2.5, Avusturya'da parlamentoda temsil edilme % 1 oy oranı, Fransa'da ise 50 seçim bölgesinde aday göstermiş olmak ve parlamentoda temsil edilme koşulları aranmaktadır (Uzun, 2010: 52-57). Siyasi partilere yapılacak devlet yardımları ile partilerin elde edeceği diğer gelir kalemleri arasında oransal bir denge kurulmalı, siyasi partilerin devlet yardımlarına bağımlılığı önlenmelidir (Uzun, 2011: 249). Bunu gerçekleştirmek adına yapılacak en doğru yolun, siyasi partilere yapılacak devlet yardımının, partinin bağışlar ve üye aidatları yoluyla topladığı gelirleri geçemeyeceğine dair bir anayasa hükmüne yer vermek olduğu kabul edilmektedir. Siyasi partilere devlet yardımlarının doğrudan genel merkezlere yapılması parti içi demokrasi açısından sakıncalar doğurmaktadır. Bu tür sakıncaların önüne geçmek için Almanya, İtalya, Avusturya, Kanada, Finlandiya ve İsveç'te devlet yardımlarının tümü parti genel merkezine değil; partinin bütün teşkilatına belirli oranlarda dağıtılmaktadır. Ayrıca, Almanya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç ve Hollanda'da ise partilere yakın eğitim ve araştırma kurumlarına düzenli devlet yardımı yapılmaktadır (Paltiel, 1980: 367). Türkiye'de ise, devlet yardımları doğrudan siyasi parti genel merkezlerine yapılmakta ve bunların kullanımı konusunda parti ihtiyaçları ve amaçları dışında bir sınırlama getirilmemektedir (Uzun, 2011:251). Bu bağlamda, düzenlemeler doğrultusunda getirilen önerilerden biri de, devlet yardımlarının bir kısmının taşra teşkilatlarına yapılması ve yardımların bir kısmının eğitim, araştırma-geliştirme ve yayın gibi alanlarda kullanılması zorunluluğunun getirilmesidir. Siyasi partilerin mali denetiminin en etkin hangi kurum tarafından yapılacağı konusu da tartışma konuları arasındadır. Türkiye'de partilerin mali denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından yapılmakta, ancak bu denetimin çok etkin olmadığı düşünülmektedir. Özellikle, partilerin genel merkez hesaplarının incelenip, taşra teşkilatı hesaplarının incelenmemesi ve Anayasa Mahkemesi'nin her partinin merkez ve taşra teşkilatlarını denetleyecek yeterli uzman kadroya sahip olmayışı temel sorunlar olarak kabul edilmektedir. Bu eksikliklerin, yasal düzenlemelerle giderilebileceği düşünüldüğü gibi, daha etkin bir kurum tarafından denetimin yapılabilmesi önerisi de yapılmaktadır. Siyasi partilerin denetiminin teknik bir konu olması nedeniyle, Anayasa Mahkemesince bu denetimin yapılması, bu görev ve yetkinin Sayıştay'a verilmesi, uygulamada da bu incelemenin Sayıştay denetçileri tarafından yapıldığı uygulayıcılar tarafından dile getirilmiştir (Demirel, 2011:218). Diğer en önemli öneri ise, siyasi partilerin ve adayların seçim harcamalarının kanunla sınırlandırılacağı konusunda anayasaya hüküm konulmasıdır. Bu sınırlamanın en önemli nedeni seçimlerin siyasi rekabete ve dolayısıyla daha fazla harcama yapmaya yönltilmesidir. Bu durum da, partileri ekonomik yönden güçlü kişi ya da kurumların etkisine açık hale getirmektedir (Uzun, 2011: 253). Bu konudaki en eski düzenlemeye sahip ülke İngiltere'dir. İngiltere'de 1883 tarihli Yolsuzluk ve İlegal Uygulamalar Kanunu'ndan beri adayların yapacakları seçim harcamalarının seçim çevresi düzeyinde bir üst sınırı bulunmaktaydı (Pinto-Duchinsky, 1981:26).

SONUÇ

Siyasal yozlaşma olgusu tarihsel olarak çok erken dönemlerde de varolmasına rağmen, demokratik siyasal yönetim ve temsili demokrasi dönemine geçişle birlikte geniş bir alanı içine almış ve çeşitlenmiştir. Bu durum, genellikle mutlak siyasal gücün varlığıyla açıklanmakta; devleti yönetenlerin güç ve yetkilerinin sınırlandırılmamış olması ve siyasal süreçte rol alan aktörlerin kendi özel çıkarlarını kollamaları siyasal yozlaşmanın nedenini oluşturmaktadır. Bu durumu daha kapsamlı ifade etmek gerekirse, siyasal gücün sınırlandırılmadığı ve aşırı büyümüş devlet ekonomik ve siyasal yozlaşmayı ortaya

çıkarmaktadır. Siyasetçilerin yeniden seçilebilmek ve oy oranlarını yükseltmek adına kamu harcamalarını artırmaları, artan harcamaların emisyon ve borçlanma yoluyla karşılanması bütçe açıklarını ve kronik enflasyonu büyütmüş ve siyasal yozlaşmaya zemin hazırlamıştır. Devletin büyümesine bağlı olarak gelişen ekonomik ve siyasal yozlaşmayı önlemenin yolu devletin küçültülmesi, yani devleti yönetenlerin güç ve yetkilerinin, görev ve fonksiyonlarının sınırlandırılmasıdır. Bunun en temel yolu, güç ve yetkilerin anayasal düzenleme ile sınırlandırılmasıdır. Siyasal partilerin, özellikle seçim sürecindeki harcamaları için gerekli olan finansmanın neden olduğu siyasal yozlaşmayı önlemenin yolu da partilerin gelir-giderlerine yönelik düzenlemelerin ve mali denetimlerinin anayasal düzenlemelere tabi olmasıdır. Batı demokrasilerindeki anayasal düzenlemeler de genel bir değerlendirmeye tabi olmakla birlikte, az gelişmiş ülkelerdeki sorun batı demokrasilerindeki uygulamalara yaklaşmak ile çözülmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de de varolan anayasal ve yasal düzenlemeler siyasetin finansmanının neden olduğu siyasal yozlaşmayı ve/veya demokratik yönetim ya da toplumdaki aşınmaları önlemek adına değerlendirilmekte ve yeni öneriler gündeme getirilmektedir. Bu önerilerden en önemlileri, devlet yardımlarının siyasi partiler arasında fırsat eşitliği sağlayacak bir oranda verilmesi; siyasi partilere yapılan devlet yardımları ile partilerin diğer yollardan elde edeceği gelirler arasında bir denge kurulması; siyasi partilere yapılan yardımların parti genel merkezinin dışındaki diğer organlara, özellikle taşra örgütlerine dağıtılması; siyasi partilerin mali denetimlerini etkinleştirmek için yeni bir kurumun, Sayıştay’ın görevlendirilmesi.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun Can, (2001), “Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma”, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Yayınları, Ankara, s.51-68.
- AKYÜZ, Ünal, (2009), “Siyaset ve Ahlak”, Yasama Dergisi, Sayı: 11, s.93-129.
- ARSLAN, Ahmet, (1998), Felsefeye Giriş, Vadi Yayınları, Ankara.
- BAYBURTLUGİL, Terc- i Nureddin, (1982), Nizamülmülk Siyasetname, Dergah Yayınları, İstanbul.
- ÇİÇEK, Kemal, (1997), “Siyasetname Kültürümüze Göre Siyasetteki Yozlaşma ve İdeal Siyaset”, Yeni Türkiye: Siyasetteki Yozlaşma Özel Sayısı II, Sayı:14, s.1384-1388.
- DAVER, Bülent, (1993), Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- DEMİREL, Savaş, (2011), “Siyasi Partilerin Mali Denetimi”, Sayder Dış Denetim Dergisi, Sayı:3, s. 212-219.
- ERDOĞAN, Mustafa, (1997), “Siyasal Yozlaşma ve Türkiye Örneği”, Yeni Türkiye: Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I, Sayı: 13, s. 160-165.
- GENÇKAYA, Ömer Faruk, (2008), “Political Finance, Conflict Of Interest and Accountability in Turkey: Implications for Democracy”, Corruption and Democracy: Political Finances-Conflicts of Interest-Lobbing-Justice, Council of Europe Publishing, Strasbourg, p. 69-82.
- GÖZE, Ayferi, (1995), Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- HAYEK, Friedrich August, (1973), Law, Legislation and Liberty Vol.1, Chicago University Press, Chicago.
- KAPANİ, Münci, (2002), Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KARAHAN, Abdülkadir, (1949), Fuzuli, Muhibi, Hayatı ve Şahsiyeti, Horoz Basımevi, İstanbul.
- KARAKOYUNLU, Yılmaz, (1997), “Siyaset ve Ahlak”, Yeni Türkiye: Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı I, Sayı: 13, s.200-205.

- KIRBAŞ, Sadık, (2012), Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk Siyasetin Finansmanı, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, (1998), Siyasal Sistemler, İmge Kitabevi, Ankara.
- KIŞLALI, Ahmet Taner, (2002), Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi, Ankara.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim, (1994), Gerekçeli Siyasal Partiler ve Seçim Mevzuatı, Temel Yayınları, İstanbul.
- MUMCU, Ahmet, (1985), Osmanlı Devletinde Rüşvet, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- YILMAZ, Coşkun, (1997), “Siyasetnamelere Göre Siyasetin Yozlaşması ve Temiz Siyaset İlkeleri”, Yeni Türkiye: Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II, Sayı:14, s.1366-1383.
- ORÇUN, Çağatay ve DEMİRTAŞ, Mehmet Can, (2013), “Milletvekili Adaylarının Seçim Kampanyalarının Finansmanı: 2011 Genel Seçimlerine İlişkin Bir İnceleme”, Ege Akademik Bakış, C:13, Sayı: 1, s. 53-62.
- ORTAYLI, İlber, (1997), “Yozlaşma Korkusu”, Yeni Türkiye: Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II, Sayı:14, s.1342-1344.
- ÖZKAN, Azzem, (2002), “Ülkemizde Siyasi Partilerin Muhasebe Kayıt Düzeni ve Denetimi”, Muhasebe ve Denetim Bakış, Yıl: 2, Sayı:7, s. 61-72.
- PALTIEL, Khayyam Z., (1980), “Public Funding Abroad, Contrast and Effects”, Michael J. Malbin (ed.), Parties, Interest Groups and Campaign Finance Laws, American Enterprise Institute, Washington DC, p. 354-370.
- PINTO-DUCHINSKY, Michael, (1981), “British Political Finance 1830-1980”, American Enterprise Institute for Public Policy Reserch, Washington and London.
- ŞENEL, Alaeddin, (1995), Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- TACAR, Pulat, (1997), Siyasetin Finansmanı, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- UZUN, Cem Duran, (2010), Anayasa Hukuku Açısından Siyasi Partilerin Finansmanı, Adalet Yayınevi, Ankara.
- UZUN, Cem Duran, (2011), “Anayasa Önerilerinde Siyasi Partilerin Finansmanı ve Yeni Bir Öneri”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 24, s. 235-258.
- YÜKSEL, Cüneyt, (2010), Siyasette Etik: Dünya’da ve Türkiye’de Siyasette Etik, Siyasetin Finansmanı, Yasal Altyapı ve Uluslararası Uygulamalar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.